

ՄԵՍՐՈՊ-ՄԱՇՏՈՑ

(Համառոտ տկնաբերական) և գործի մասին)

Գտնելիքն ցվեհեր

Մեհրոպի կեանքին կեդրոնական դեր էր հայ գիրքերու գիտան է: Տրուած է մեկի գիտանալ աշխարհը հարկաւ իրողութիւնը միայն և բաւարարուիլ, առանց յատկաւորէն պատկերել կարենալու մարդկային և պատմական իրողականութիւնը դերքին:

Թէ կրօնական, աշխարհային ըսելին քաւաւարանական, մասնագիտութեան ո՞ր շափով կ'ընթացէր ազգային-քաղաքական հաշիւ մը թէ իր ժողովուրդին քրիստոնէական գաղափարական հայեցողութեան պատմութեանը հազցնելու մտադրութիւնը ազգային արթնան գիտակցութեան մը: Թէ քարոզչական գործնականութեան մը արտայայտութիւնն է, կարելի է անվարան երկու տեսակէտերէն ալ պաշտպանել նոյն ուժգնութեամբ, որովհետեւ երկուքն ալ համահասարակարկայինութիւններ կը դառնան, երբ կտրուկ վկայութիւն մը գոյութիւն չունի:

Տարակոյտէ վեր է թէ Մեհրոպի քարոզչական տառքիւթեան խնդրահանրայինը բարձր նպատակ մը կը բերէր հայուն հայեցողէն գիրով ձէս, գիրք, ընթերցում և գրականութիւն ընծայելու զիւրութիւնը: Սակայն գծուած է երկակայնը որ Մեհրոպը դէպի գիրքերու գիտել տանող միջոց ոչ զգալականութեամբ ըլլալ միայն ու միայն գործնական աշխարհի մասնագիտութեամբ:

Քարոզչի գծուածութիւններէն ծնած էր գաղափարը և անոր իրագործումը պիտի նպատակէր, անտարակոյտ, իր առաքելութեան Գողթին սահմաններէն ներս և դուրս, և սակայն կարելի չէ ենթադրել որ Մեհրոպ գիտակցած ըլլալ նաեւ գիրքերու գիտել պայմանաւոր միւս իրագործումին, որուն աշխարհականութիւնը կ'ըսենք, աշխարհային պիտի ըսենք քրիստոնէական բայց իմացմանով:

Սրբազան աշխարհային իրագործման համար Մեհրոպ գիտել օրուան կաթողիկոս

սին՝ Ս. Սահակի, յայտնելու համար անոր հայ գիրք ունենալու անհրաժեշտութիւնը:

Եկեղեցական գիրքերուն իշխանութեան գիտել և հարցը անհատական նախաձեռնութեան մը ծիրէն հանել ու բարձրացնել եկեղեցական բարձրագոյն մակարդակին վրէժատէ թէ Մեհրոպ իրարայլ գիտակցէր կառուարելիք գործի ամբողջ կարեւորութեան և Գաղթի սեփականութիւնը ընել գալն ամբողջ եկեղեցիին:

Եւ իրարայլ, Մեհրոպ Մաշտոց և Սահակ Հայրապետ գաղափարներն ժողով մը, կաթողիկոսականութեան վարչապետ քաղաքին մէջ, եպիսկոպոսական դասին ներկայացնելու համար աշխարհ ունենալու հարցը:

Դժարութեամբ ո՞չ ինքնաշարժն է ո՞չ ալ կորիւնը կ'ըսեն թէ ո՞ր թուականին գաղափարական վարչապետի ժողովը, ուր էր էլ ներկայները և ինչպիսիք խնդիրներ քննուեցան: Իմբողջ ըստուած քանի մը բաւեր են՝ Բագրատ հարց գործի և քննութեան գանձին պարագայացուցիւ և բազում աշխատութեանը համարեալ:

Երբ նման անորոշ բառերով կը նկարագրուին պատմական խնդիրները գաղթի վարկած և ենթագրութիւն կարելի կ'ըլլայ Ս. Սահակի պայմանային, հայ և օտար բանասերներ և պատմաբաններ, լայն տարածք տուած իրենց երեւակայութեան, ամէն տեսակի կարելիութիւններով փորձած են լեցնել մեծ պակասը որ վարչապետի ժողովն է:

Սահակ կ'ենթադրեն թէ եպիսկոպոսական դասին մէջ գտնուած են օտար եկեղեցականներ, որոնք ընդգրկուեցան ըլլան հայ Եկեղեցւոյ ձէսն ու գրականութիւնը ասոյցնելու ծրագրին: Ուրիշներ աւելու տալ կ'ենթադրեն և կը մտածեն թէ գտնուած է յուսատէր հոտիք մը, որ աւելորդ նկատած է անջատում մը և անկախացում մը հայ Եկեղեցիին՝ քրիստոնեայ միւս Եկեղեցիներէ բաժնի նկատմամբ: Տակաւին ուրիշներ՝ վարչապետի ժողովի օրակարգին վրայ երեւակայած են լեզուաբանական հարցեր, ինչպէս բարբառներու մէջէն բարբառ մը ընտրութիւնը, որպէսզի ծառայէ իրեն գրական լեզու...

Ինչ որ ալ եղած ըլլան քննութեան ենթարկուած հարցերը, յատկէ որ անոնցմէ

և թողած են խոռոնակ տողեր, ուր կը նկատուէր թէ ինչպէս Եղիսիայ և Ամիգի մէջ Մեհարայ ընդունուեցաւ Բարեկաւ և Ակապիտ Եպիսկոպոսներէն: Կորինթի յիշատակութիւնը այնքան չափ է որ կարելի է չէ զանազանել նոյնիսկ թէ յիշեալ երկու հայրեկոպոսները նոյն Եղիսիայ յոյն և ասորի եպիսկոպոսներէն էին, ինչպէս կ'առաջարկէ Աճառեան թէ երկու տարբեր քաղաքներու՝ Ամիգի և Եղիսիայ տաաջնորդներն էին:

Թէև այս մանրամասնութիւնները օգտակար կ'այլ մը չունին հայ գիրերու գիտին հետ, սակայն յոյս կը տփռեն Մեհարայի և իր աշակերտներուն՝ իրենց ժամանակի գաւառաբանական մեծ հարցերու հետ ունեցած կապին վրայ:

Ժամանակակից քրիստոնէական աշխարհին մէջ, Մեհարայ մասնաւորաբար և Հայ Եկեղեցին ընդհանրապէս, պէտք է գրաւած ըլլան քաղաքի կարեւորութիւն, յատկապէս նեստորական պայքարի առնչութեամբ, որու և ըլլալով Հայաստանի գիրքը յունա-պարսկական սահմանին վրայ, ուր դաւանական պայքարը տեղի տուած էր քաղաքական շահագործումներու, Նեստորականներու գտած պաշտպանութեամբ պարօքից մօտ:

Այս մասին շատ ուշադրու է Ն. Աղանյի յօդուածը, հրատարակուած «Հանդէս Ամսօրեայի» մէջ, ուր ի յայտ կու գայ թէ Մեհարայի հետ Եղիսիա եկած աշակերտները, որոնք պիտի բաժնուէին երկուքի՝ յոյն և ասորի դպրութիւններուն միջև և հետագային պիտի երթային միջև Բիւզանդիոն, կատարի աստուածաբաններ էին, պաշտպաններ Նեստորականութեամբ մարաստանուած Թէոփոր Մարունաստային, որուն հետ Մեհարայի կապը անհերքելի իրականութիւն մըն է:

Գիտնականները իր ժամանակէն անշատուած և միայն գիրերու գիտով յափշտակուած վարդապետը ըլլալէ աւելի, կը պատկերապաշար իրեն իր ժամանակի Եկեղեցիին մեծ հարցերով խանդավառ, քրիստոնէական մտածումի մեծ կեդրոններուն հետ յարապակեցողութեամբ հաստատած, Դ. Գաբու վերջին քառորդի մեծ աստուածաբաններուն յարգանքը վայելած և Հայ Եկեղեցիին ընդհանրական գրողը վաւերականա-

ցուցած քաղաքի գէտքը: Դժբախտութիւն է որ մեծ վարդապետին քաղաքի անձնաւորութիւնը հազիւ կ'ընդշխարհի քաղաքի իր կենսագրին անորոշ տողերուն և յարակից վկայութիւններու կցատուր և պատահական տեղեկութիւններու ընդմէջէն:

Դիւթը

Եղիսիան Մեհարայի գործին գագաթնէն հոն իրազարծեց ան իր մեծ հրապարակ — հայ գիրերու գիտը: Կորինթի գէտքը կը նկատուէր աշակէս. «Ան այնպէս բազում աշխատութեամբ համբերեալ վասն իւրոյ ազգին բարեկամ լին օման գտնելով: Արուստայեան իսկ վիճակ յամենաճոխն Աստուծոյ՝ հայրական շափուն ծնեալ ծնունդս նորա և սխմանիլ» սուրբ աշուղտ իւրով՝ նստակցի հայերէն լեզուին: Ան անդ վաղվաղակի հաւանակեալ, անուանեալ աշակերտ լորինք սիղոբայիէ եւ կապօհ: Աճառեան կը մեկնէ. «Սեղեարայուս, Մեհարայ հայերէն գիրքը (հնչյունները) արդեւուց և նրանց իւրեք քանչյուրին առանձին ձև տալուց հետո, նրանց անունները գրեց և որոշ դասաւորութեամբ շարելով՝ կապից մեր աշտոյս հայերէն աշխատեց»:

Նորինաշխի տարբեր է անշուշտ. «Ան տեսնէ ոչ ի իմն ետով եւ ոչ յարեւոթան տեսիլ, այլ ի աթին զորմարունի երեւոթացեալ հոգոյն աշուղ քաթ ձեռնի տղոյ՝ գրելով ի վերայ վիմի Ա. Ս. Է. Բ. Ի. Ս. Ի. զի որպէս ի ձեան վերջ գծին կուտեալ ունեւ քաթ: Տարբեր են նաև գիտին վայրը: Մեհարայի ճամբորդութեան հանգրուանները և գործակիցներուն անունները:

Իսկ Փարպեցին, յիշելու համար երեք ճամբաներ կ'աշխատէ, կ'ըսէ. «Կորդեալ այնուհետեւ, Փրկչին առաջնորդութեամբ, զգիր գրեցոյն հայերէն»:

Հետագայ գիտնականներ, հայ թէ օտար, որոնք գիտին գէտքը ուղարկած են քննարկել, իրենց կարծիքը յայտնած են «հրաշքի մասին»: Ուրիշ գիտնականներ երեք պատմաբաններուն վերաբերած են բարի մտադրութիւնը Մեհարայը աստուածամորձ ցոյց տալու, որպէսզի բարձրացնեն գայն Մովսէսի հասակով: Ուրիշներ, ինչպէս Մալխասեան, գիտած են գիտական քաղաքաւորութիւններու և ուղարկած են Մեհարայի պրկուած

